

Högskolan Dalarna
Institutionen för kultur och medier
Socialantropologi C

Landskapets antropologi
Om människor, platser och relationer dem emellan

Författare: Niklas Stephan
Handledare: Annette Henning
Höstterminen – 07

*“Imagination is more important than knowledge.
For knowledge is limited to all we now know and understand,
while imagination embraces the entire world,
and all there ever will be to know and understand”*

(Albert Einstein)

Innehåll

1. Inledning	4
Syfte och frågeställningar	4
Metod	5
Struktur	5
Del I – Ett globalt framtidsscenario	6
2. Klimatförändringar och framtidsprognoser	6
Människor i rörelse – ett ”nytt” scenario	7
Del II – Landskapets antropologi	8
3. Teoretisk bakgrund	8
Att uppfatta och förstå ”the life-world”	11
4. Landskap - En antropologisk definition	14
5. Landskapet som omtvistat och komplext fenomen	16
En plats – flera landskap	16
Imaginära landskap och kollektiva minnen	23
Del III – Avslutning	27
6. Avslutande diskussion	27
Fenomenologi och etnografi – Möjligheter och problem	27
Antropologi som kulturöversättare	29
Referenser	31

1. Inledning

Denna uppsats handlar om människor, platser och landskap, samt relationer dem emellan.

Vad som väckte mitt intresse för landskapets antropologi var att människor allt mer tycks röra sig mellan och inom olika platser världen över. Det finns dessutom tendenser som tydligt visar på hur detta eventuellt kommer att utvecklas framöver i och med förutspådda klimatförändringar¹. Utifrån detta ställde jag mig frågan om vad förändringar, så som till exempel just klimat- och miljöförändringar, samt den migration som dessa tycks medföra, kan tänkas innebära för berörda individer. En för mig naturlig följdfråga blev: Hur kan vi finna svar på denna fråga?

Syftet med uppsatsen är inte att ge något eller några absoluta svar på dessa frågor. Snarare vill jag med hjälp av antropologiska studier och teorier visa på hur och varför vi istället för att försöka (och därmed tro att vi kan) komma fram till just ett universellt gällande svar bör vara öppna för flera tänkbara sådana. I ljuset av detta hoppas jag kunna visa på varför och på vilket sätt jag anser antropologisk metod och teori vara lämpliga verktyg. Jag ser därmed denna uppsats som ett försök att på ett konstruktivt sätt närma mig de frågor som jag ovan ställt.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utifrån ett antropologiskt – och i huvudsak fenomenologiskt – perspektiv beskriva och redogöra för vad som menas med landskap, samt placera detta i ett globalt sammanhang. För att läsaren lättare ska förstå vad jag här menar kommer jag i kapitel två kortfattat redogöra för just ett sådant ”globalt sammanhang”. Vad som i detta kapitel kommer att framgå är hur såväl saker som människor – och i vissa fall hela samhällen² – allt mer tycks förflyttas inom och emellan olika geografiska platser världen över. Detta medför att såväl människor som lokala platser påverkas och/eller kommer att påverkas på olika sätt. Utifrån detta vill jag illustrera hur antropologiska studier och teorier kan komma att belysa och tydliggöra vissa problem som i sammanhanget kan komma att uppstå, och som på många håll redan har uppstått.

Mina huvudsakliga frågeställningar är dels *vad* landskap – sett med antropologiska ”glasögon” – är för någonting, samt *hur* människor förhåller sig till lokala geografiska platser.

¹ Mer om detta i kapitel två.

² För exempel, se ”Kiruna en stad i omvandling” (2007).

http://www.kommun.kiruna.se/web2/ny_web/Nya%20Kiruna%20web/pdf_filer/stadiomvandling.pdf

Genom att besvara dessa två frågor vill jag visa hur de båda står i relation till varandra. En annan fråga som jag finner intressant och som jag också delvis kommer att beröra i uppsatsen är vad det innebär för en människa att vara ”hemma” i en värld där saker och ting allt mer tycks vara i rörelse. Detta i en värld där platser på vilka människor bor inte är givna och rigida sådana utan där en specifik plats är något omtvistat och föränderligt och kan visa sig betyda flera olika landskap.

Genom att studera landskap och platser samt hur människor förhåller sig till dessa kan vi se hur identiteter skapas och omskapas. Med insikt om hur dessa relationer och processer på olika sätt kan se ut tror jag att vi lättare kan förstå hur människan ser på, samt upplever sig själv, världen och sin egen plats i denna; något som somliga valt att kalla för ”the life-world”³. Genom komparativa studier kan vi se hur denna ”life-world” kan visa sig se ut på många olika sätt.

Metod

Studien som legat till grund för denna uppsats har varit en teoretisk sådan. De flesta av informationskällorna jag använt mig av har bestått av vetenskapliga texter i form av såväl böcker som artiklar. Jag har till viss del också använt mig av diverse nyhetsartiklar och dylikt som jag framförallt haft tillgång till i form av elektroniska källor.

Struktur

I uppsatsens första del kommer en global framtidsbild av världen att kortfattat illustreras. Denna bild visar hur världen framöver kan komma att utvecklas i och med de klimat- och miljöförändringar som många klimatforskare menar på att vi alla står inför.

Uppsatsens andra del kommer att handla om ”landskapets antropologi”. Jag kommer inledningsvis att (i kapitel tre) redogöra för den teoretiska bakgrund, eller det teoretiska perspektiv, som jag valt att utgå ifrån då jag närmar mig landskapet som fenomen. Jag kommer i detta kapitel också att diskutera hur människan som sådan upplever och förstår världen i vilken hon lever. Detta utifrån vad som har kommit att kallas fenomenologisk antropologi.

³ Detta begrepp återkommer jag till längre fram i uppsatsen.

I kapitel fyra tar jag mig an landskapet genom att utifrån antropologiska perspektiv, teorier och studier försöka mig på att besvara frågan om vad landskapet är för något.

Kapitel fem handlar om landskapet som omtvistat och komplext fenomen. Vi kommer här att kunna se exempel på problem och konflikter av olika slag som uppstått såväl inom lokala platser som i mer globala sammanhang. Exempelvis i situationer där globala ekonomiska intressen hamnar i konflikt med lokala mer kulturellt och socialt betingande sådana. Vi kommer också att kunna se hur landskapet genom att beskrivas som ett imaginärt föreställt sådant kan leda till vad somliga valt att kalla kollektiva minnen och hur detta i sin tur resulterar i, samt påverkar, identitetsskapande.

I uppsatsens tredje del förenar jag (i kapitel sex) teori och metod. Här står fenomenologi i huvudsak för teori och etnografiskt fältarbete för metod. Jag vill med detta visa hur och varför jag finner kombinationen lämplig då vi söker besvara frågorna som jag ställt ovan. Alltså, vad är landskap och hur förhåller sig människor till lokala platser? Vi kommer i detta kapitel även se exempel på vissa problem som uppstår i och med användandet av dessa metoder och perspektiv. Jag kommer i detta kapitel också kortfattat knyta ihop och sammanfatta det som jag i huvudsak vill ha sagt i och med denna uppsats. Genom detta hoppas jag att på ett så tydligt sätt som möjligt kunna klargöra hur och varför jag anser att antropologin och studier om landskap är av stor relevans då vi⁴ söker förstå vår globala värld och människorna som lever inom denna.

Del I – Ett globalt framtidsscenario

2. Klimatförändringar och framtidsprognoser

”Vårt land dränks” stod det att läsa i Aftonbladet den 2 februari 2007.⁵ Artikeln handlar om ett land vid namn Tuvalu⁶ och hur detta håller på att försvinna allt eftersom havsytans nivå stiger. Tuvalus invånare är inte ensamma om att befinna sig i en situation där den plats på vilken de lever sina liv hotas att försvinna eller bli obeboelig. Detta scenario är dessutom endast en bråkdel av det globala scenario som många klimatforskare tror kommer att bli verklighet inom en snar framtid.

⁴ Med ”vi” menar jag här alla som anser sig vara intresserade av att förstå världen och människan i dess olika bemärkelser.

⁵ Se <http://www.aftonbladet.se/klimathotet/article483488.ab>

⁶ Tuvalu är en liten ögrupp i Stilla havet med cirka 11 500 invånare. Till ytan sett är det världens fjärde minsta land. För mer information om Tuvalu, se <http://www.tuvaluislands.com/about.htm>

Syftet med detta kapitel är inte att ge någon helhetsprognos över, eller spekulera i, hur världen framöver kommer att utvecklas och förändras. Vad jag dock kort vill redogöra för är några av de tendenser som under senare tid redovisats av diverse klimatforskare. Detta för att ge en bild av hur vår framtid kan tänkas komma att se ut.

Människor i rörelse – ett ”nytt” scenario

Utan att gå in allt för mycket på siffror och statistik kommer jag nedan att kort sammanfatta några av de punkter som redovisats i en rapport framställd av FN:s klimatpanel (IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change) i april 2007⁷. Detta för att försöka ge en bild av vad vi eventuellt har att vänta oss i framtiden. Denna bild pekar på att allt fler människor kommer att förflytta sig emellan olika platser och där allt fler människor kommer att behöva dela på allt mindre beboeliga landområden.

De klimatförändringar, eller den globala uppvärmningen, som det så ofta talas om i media och på annat håll kommer enligt somliga klimatforskare troligtvis att få stora framtida konsekvenser för världens ekosystem, och därmed även för oss människor. Man talar till exempel om allt mer omfattande torkor, allt mer våldsamma skyfall, höjning av havsytans nivå, smältande glaciärer och snötäcken. Alla dessa förändringar kommer att få omfattande konsekvenser i olika regioner världen över. Till exempel kommer vattentillgången i regioner där människor får sitt vattentillskott från smältvatten att minska då vattenmängderna i snötäckena och glaciärerna blir mindre. Exempel på områden som i och med en stigande nivå av havsytan kommer att drabbas hårt är deltaområden i framförallt Asien och Afrika samt (som vi kunnat se exempel på ovan) mindre öar (Se FN:s klimatpanel 2007: 14, 16, 17, 22).

Ett fenomen som i relation till dessa ovan beskrivna scenarier på olika håll diskuteras är vad som har kommit att kallas klimat-/miljöflyktingar. I en artikel publicerad på Afrika-gruppernas hemsida kan man läsa hur Andrew Simms i en bok om miljöflyktingar menar på att forskning pekar på att omkring 50 miljoner människor kommer att ha tvingats på flykt på grund av miljöförändringar fram till år 2010⁸. I rapporten från FN:s klimatpanel skriver man om hur tillgången på färskvatten i stora områden i centrala, södra, östra och sydöstra Asien förväntas minska till följd av klimatförändringarna. I kombination med befolkningsökningar

⁷ FN:s klimatpanel 2007: Klimateffekter, anpassning och sårbarhet - Sammanfattning för beslutsfattare. Bidraget från arbetsgrupp II (WG II) till den fjärde utvärderingsrapporten från IPCC. Översättning: Naturvårdsverket. Härifrån och framåt ”FN:s klimatpanel 2007”.

⁸ ”FN: oroande ökning av antalet miljöflyktingar” (2007-05-25) . <http://www.afrikagrupperna.se/cgi-bin/afrika.cgi?d=s&n=10143>.

kan detta komma att drabba över en miljard människor negativt vid 2050-talet (FN:s klimatpanel 2007: 19).

Vad vi kan se i detta något korta avsnitt är en bild som tycks illustrera en värld där allt mer människor kommer att bli tvungna att leva på allt mindre beboeliga landytor⁹. Detta är en värld där allt fler människor kommer att bli tvungna att lämna de platser på vilka de idag bor. Vad som alltså är av högsta angelägenhet är en eller flera utvecklingsplaner som talar om hur man på bästa sätt kan handskas med dessa konsekvenser och denna nya världsbild som vi tycks stå inför. ”Den framtida sårbarheten beror inte bara på klimatförändringar utan även på utvecklingens väg” (FN:s klimatpanel 2007: 30). I planeringen för denna utveckling måste ett flertal aspekter tas med. Såväl ekonomiska, som sociala, kulturella, genus- och politiska (för att nämna några), där insikter om människors olikheter som såväl likheter infinner sig samt förståelse för den komplexitet som inom olika samhällen och på olika platser kan förekomma. Som det står i klimatpanelens rapport så behövs betydande investeringar för att anpassa eller flytta fysiska strukturer och samhällen (Ibid.22). Det räcker dock inte med ekonomiska investeringar utan det krävs även emotionella sådana. Att flytta en byggnad, där denna enbart ses som en materiell enhet, är en sak, men att flytta en byggnad som på ett eller flera sätt står i relation till människor är en helt annan.

Del II – Landskapets antropologi

3. Teoretisk bakgrund

Michael Jackson (1996), liksom många andra (Ingold 2000, Casey 1996, Basso 1996), utgår då han talar om fenomenologisk antropologi till mångt och mycket från teorier som uttryckts av filosoferna Martin Heidegger (1889-1976) och Maurice Merleau-Ponty (1908-1961). Dock är det – precis som Jackson (1996: 1) också understryker – antropologi och inte filosofi som här står i fokus. Vad som ändå bör tilläggas är att det är i just filosofin (och framförallt den fenomenologiska filosofin) som många av de antropologer vi stöter på i denna uppsats har hämtat inspiration.

⁹ De prognoser som diverse forskare lagt fram om vad klimatförändringar och global uppvärmning kan komma att medföra består naturligtvis av betydligt mycket mer än det som här tagits upp. Dock är inte mitt syfte att gå in på detta utan vad jag vill visa är de tendenser som resultaten av klimatforskningen till mångt och mycket pekar på. Alltså en ökad migration och mindre beboeliga landytor. Något som jag trots denna korta redogörelse anser framgår.

En grundläggande premis för fenomenologi är synen på människan som en "being-in-the-world" (Jackson 1996:1; Ingold 2000: 168, 173; Pinney 1995: 78). "The lived body – the body living (in) a place – (Casey 1996: 22) is the natural subject of perception" (Merleau-Ponty 1962: 208 citerad i Casey 1996: 22). Med detta sagt kan alltså inte platser (utifrån ett fenomenologiskt perspektiv) ses som fristående från de människor som lever och bor inom dessa (se Ingold 1993; 2000). Människan ses utifrån detta perspektiv som *i världen* snarare än *fristående* från den. Världen ses härmed inte som något objektivt och separerat från den subjektiva upplevelsen av denna. Istället ses världen som en subjektivt levd, social, mänsklig, och praktisk sådan. Allt detta, menar Maria Lúcia Martinelli, är produkten av de aktiviteter som för subjektet anses meningsfulla (Martinelli 1987:26). Denna produkt beskrivs av Jackson som "the life-world" (Jackson 1996). Jackson talar om "life-worlds" som "systems of thought", vilka han menar på bidrar till möjliggörandet av jämförande studier kulturellt emellan (Jackson 1996: 6).

Jackson beskriver den fenomenologiska antropologin som "den vetenskapliga studien av erfarenheter" (Ibid.2) och är skeptisk gentemot vad han kallar bestämda kunskapssystem. "The thing about experience is that unlike language it covers everything that is the case. This is why words alone can never do justice to experience" (Jackson 1995: 160). Det faktum att mycket av det antropologer (och många andra) använder sig av som informationskällor i sin forskning är just vetenskapliga texter av olika slag kan, menar jag, i förhållande till detta ses som något paradoxalt. Men snarare än att vara skeptiska gentemot det skrivna ordet som sådant bör vi istället ifrågasätta sättet på vilket antropologen (och andra) redogör för sina idéer, erfarenheter och upplevelser som han eller hon tillskaffat sig genom diverse studier. Det är troligtvis också detta som Jackson menar när han talar om betydelsen av skrift som en *beskrivande* sådan.

"[...] phenomenologists seek to *sense* reality and to describe it in words rather than numbers – words that reflect consciousness and perception... Phenomenologists try to produce convincing descriptions of what they experience rather than explanations and causes. Good ethnography – a narrative that describes a culture or a part of a culture – is usually good phenomenology, and there is still no substitute for a good story, well told, especially if you're trying to make people understand how people you've studied think and feel about their lives" (Bernard 2002: 23, kursiv i original).

Jackson talar om hur han vill utveckla ett sätt att skriva som redogör för upplevda erfarenheter i alla dess varianter och tvetydigheter (Jackson 1995: 4). Han anser att beskrivning är mer övertygande än förklaring. Han menar också att även då koncept av olika slag representerar

upplevelser/erfarenheter lämnar de samtidigt mycket osagt (Jackson 1995: 5). Detta kan jämföras med vad Clifford Geertz talar om då han belyser vikten av ”tjock beskrivning”¹⁰ (se Geertz 1991).

Mycket av det som Jackson argumenterar för kan jämföras med mycket av det som Tim Ingold skriver då han talar om landskap. Han talar om ett perspektiv som han valt att kalla ”the dwelling perspective”. Ingold menar att vi i stället för att beskriva landskapet som något antingen sett utifrån ett naturalistiskt perspektiv som beskriver en slags neutral bakgrund till människans handlanden eller utifrån ett kulturperspektiv där varje landskap ses som en kognitiv eller/och symbolisk spatial ordning bör slå samman dessa båda perspektiv (Ingold 1993: 152; jfr Casey 1996: 16). På så vis kan landskapet ses som bestående av kvarlämningar av tidigare generationer, samt deras liv och sysslor. Ingold menar på att tidigare generationer i och med landskapet har lämnat kvar något av sig själva till senare generationer (Ingold 1993: 152). Ingold hävdar också att discipliner så som (social-, kultur- och biologisk) antropologi och arkeologi tillsammans formar en nödvändig enhet där de tillsammans utgör ett och samma intellektuella företag (Ingold 1993: 1).

Ingolds perspektiv (som till stor del utgår från fenomenologiskt tänkande) innebär för antropologen att framförallt se till kunskapen av direkta erfarenheter. Fokus ligger på hur människor upplever och förhåller sig till sin dagliga verklighet (Ibid. jfr Jackson 1996). Genom detta kan vi komma till botten med människors egna upplevelser av världen (Ingold 2000: 9).

”Even if such an [phenomenological] approach is not without its own prejudicial commitments and ethnocentric stances, it is an approach that, in its devotion to concrete description, has the advantage of honoring the actual experience of those who practice it” (Casey 1996: 16)

Vad som kan tydas i Ingolds resonemang kring landskap är hur platsen i sig verkar vara av mindre betydelse och att det istället är vad som görs av denna och de aktiviteter som där äger rum som är det väsentliga. Något som även andra betonar (Jackson 1995: 148; 1996: 33; Tilley 2006: 7; Bender 2001: 2f). Eller som Basso uttrycker det: ”Animated by thoughts and feelings of persons who attend to them, places express only what their animates enable them to say (Basso 1996: 56).

¹⁰ Ett begrepp som Geertz lånat från Gilbert Ryle.

Att uppfatta och förstå "the life world"

"Human beings do not construct the world in a certain way by virtue of what they are, but by virtue of their own conceptions of the possibilities of being. And these possibilities are limited only by the power of the imagination" (Ingold 2000: 177)

Då antropologen ska till att studera – och därmed försöker förstå – människors "life-world", samt dessa människors erfarenheter, bör han/hon ställa sig följande två frågor: "Hur uppfattar och förstår *jag* världen?" och "Hur *kan* världen uppfattas och förstås?". Jag anser detta viktigt då dessa frågeställningar leder oss fram till ett grundläggande fakta. Nämligen att världen kan uppfattas (och därmed uppfattas) olika av olika individer. "All living things live in – and act through – *their own* subjective worlds" (Hornborg 1998: 3, min kursiv).

Genom att placera sig själv i den studerades verklighet (något som garanterat är betydligt mycket lättare att teoretiskt föreställa sig än i praktiken genomföra) kan antropologer komma till insikt om hur människor upplever sin omgivning och sig själva i förhållande till denna. Skillnaden mellan antropologen och den lokalt bosatta individen är dock att för den senare kan kunskapen om, och förståelsen för, det aktuella landskapet upplevas som något mer eller mindre självklart. Ingold kallar detta för "sentient ecology" eller "intuition". Detta grundar sig i känslor som uttrycks i form av färdighet och orientering som i sin tur har utvecklats och formats genom erfarenheter i och med det levda livet i en viss lokal miljö/omgivning. Detta är kunskap som vi har och använder oss av i vårt vardagliga liv (Ingold 2000: 25).

Det Ingold talar om här kan, menar jag, jämföras med vad Pierre Bourdieu skriver om i form av vad han valt att kalla habitus – som mycket kortfattat kan beskrivas som en persons sociala bakgrund – och de sociala positioner som utifrån denna för olika individer finns disponerade i vad han kallar det sociala rummet. För den enskilda individen kan det tänkas vara svårt att själv ge uttryck för och reflektera över sin egen habitus. Denna upplevs som något självklart och är därmed inte något som man själv ifrågasätter; i alla fall inte så länge man befinner sig i den sociala position som utifrån habitus finns disponerad (se Bourdieu 1995).

Vad vi talar om här är alltså för individerna som lever inom detta kort sagt verkligheten. Detta behöver dock inte betyda att denna verklighet stämmer överens med den verklighet som jag lever i och utifrån min egen habitus eller i min "sentient ecology" känner mig hemma i. Inte heller behöver detta innebära att den ena verkligheten för den sakens skull är mer eller mindre verklig än den andra. Det beror helt enkelt på vem man frågar.

Veronica Strang argumenterar på liknande vis då hon talar om socialisationsprocesser genom vilka olika trosuppfattningar och värderingar sprids mellan generationer och på så vis skapar kulturella relationer till den omgivande miljön. Hon menar på att då denna socialisationsprocess hos olika grupper av människor (i detta fall aboriginer och boskapsskötare) sker i sfärer separerade från varandra vidhålls vissa specifika kulturella identiteter och värderingar. Detta leder i sin tur till att olika grupper inom en och samma plats kan komma att besitta olika "landscapes of knowledge"¹¹ (Strang 1997: 178; se Fältstudieexempel 1 nedan).

Barbara Bender talar även hon i liknande termer då hon menar att "it is through our experience and understanding that we engage with the materiality of the world" (Bender 2001: 4). Dock beskriver Bender denna process som en något komplex sådan då människors "varande i världen" alltid är historiskt och spatialt betingad och där landskap alltid är pågående processer och dessutom omtvistade sådana¹² (Ibid.3). Bender hävdar också att vem vi är (där faktorer som exempelvis genus, etnicitet och status spelar in) har en avgörande betydelse för hur vi förstår, och agerar i förhållande till, världen (Bender 2001: 4; 1992: 735; jfr Tilley 2006: 15). Enligt Bender är den aktuella kontexten avgörande för vilken del av oss vi betonar i mötet med vår omvärld. Hon tillägger också att vare sig platser, kontexter eller självet är permanenta, utan ständigt befinner sig i rörelse, och alltid är under konstruktion. "We make time and place, just as we are made by them" (Bender 2001: 4; jfr Jackson 1996: 27).

Vad som är viktigt att komma ihåg i detta sammanhang är hur människor använder sig av sina sinnen på olika vis och där exempelvis synen inte behöver vara det sinne med vilket världen i första hand uppfattas (se Garner 2001: 133). Ett lysande exempel på just detta kan ses i Gell (1995). Alfred Gells etnografiska studie tar plats på Nya Guinea där han gör fältstudie hos ett folk vid namn Umeda (se Gell 1995: 232ff). Gell delar i sin artikel med sig av den frustration som infann sig hos honom då han inte kunde få någon överskådlig vy över byn i vilken han befann sig. Detta på grund av att tätbevuxen skog skymde sikten (se Gell 1995: 236). Man kan på flera ställen se hur Gells uppfattning och förståelse av världen grundar sig i vad han med hjälp av sina ögon kan uppfatta, och hur detta ibland ställde till diverse problem för honom då han försökte förstå människor i sin omgivning. Gell skriver hur osynliga fenomen för "oss" är problematiska, medan detta inte är fallet för Umeda. Där definierar man fenomen framförallt med hjälp av hörseln (Gell 1995: 238). För Umeda är att

¹¹ Strang lånar detta begrepp från Molyneaux (1991).

¹² Mer om detta i kapitel 5.

höra samma sak som att tro, vilket leder till att de inte ställer frågan om man hade kunnat se trollet då någon hävdade att han eller hon blivit jagad av ett sådant. Denna fråga ställde dock Gell (förmodligen gjorde han det bara en gång), då det för honom var svårt att greppa hur man kunde tro på något som man inte sett.

Detta exempel visar på problematik som kan uppstå då man som utomstående försöker förstå en annan människas – eller grupp av människors – ”life-world”. Viktigt är alltså att vi är öppna för just variationer av diverse slag för hur människor uppfattar, förstår och förhåller sig till sin omgivning, då detta till stor del är vad som skapar just den ”life-world” vi söker förstå.

För att lära sig om och förstå landskapet (och/eller ”the life-world”) behövs enligt Ingold vad han valt att kalla ”an education of attention”. Enligt Ingold är detta något som antropologer har gemensamt med människorna som lever i det aktuella landskapet (Ingold 1993: 153). Han jämför hur han under sin barndom tog lärdom av botanik då hans far lärde honom om detta genom att låta honom lukta och känna på diverse plantor etcetera med hur aboriginer sprider kunskap vidare från en generation till en annan. Han drar slutsatsen att principen är precis den samma (Ingold 2000: 20 jfr Strang 1997: 93ff). Detta är något man också kan se flera exempel på hos såväl Jackson (1995) som Strang (1997). De visar i sina studier hur aboriginer i de områden där de båda genomfört sina respektive fältstudier förhåller sig till marken/landet.¹³ Sånger och berättelser ger kunskap om såväl specifika platser och släktskap som historiskt ursprung. De hänger också ihop med, och har betydelser för, aboriginernas dagliga sociala liv och identitetsskapande. Jag skulle alltså som utomstående främling inte kunna förstå dessa platser enbart genom att titta på dem. Jag måste också ta del av just den kunskap och verklighetsuppfattning som de lokalt bosatta besitter.

I syfte att förtydliga detta resonemang går jag nu vidare med att diskutera det fenomen som av somliga kommit att kallas för ”landskap”.

¹³ De båda antropologernas studier tog plats på olika geografiska platser i Australien, vilket innebär att det var två olika grupper av människor som studerades.

4. Landskap – en antropologisk definition

”Is to talk of landscape (and thence of flora and fauna, and earth and rock) inevitably to talk of what we may translate as nature in contrast to human society? Given many indigenous views of the inseparability of nature, society and even culture, we must be careful of such a contrast.” (Parkin: 1998: x)

Då man hör eller ser ordet ”landskap” kanske det första man kommer att tänka på är öppna vidder med en horisont i bakgrunden. Enligt Caroline Humphrey förknippas i västvärlden landskapet ofta med just något objektivt överskådligt. Hon menar också på att begreppet är nära relaterat till praktiker så som målning, kartritning, sång och poesi (Humphrey 1995: 135). Denna definition stämmer inte särskilt väl överens med den definition som framgår i detta kapitel.

Eric Hirsch menar på att det finns två typer av landskap:

”There is the landscape we initially see and a second landscape which is produced through local practice and which we come to recognize and understand through fieldwork and through ethnographic description and interpretation” (Hirsch 1995: 2; jfr Raffles 1999).

Hirsch menar att landskapet (”the second landscape” i citatet ovan) är någonting som växer fram i form av en kulturell process (Hirsch 1995: 5, 23). Det finns därför inget absolut landskap, utan vad som avgör dess gestaltning är historiska och kulturella kontexter (Ibid.23; jfr Rival 2006: 90).

Ingold talar även han – liksom Hirsch (och flera andra¹⁴) – om landskapet som en process och menar på att denna både skapar, och skapas av, människan (Ingold 1993: 162). Ingold talar också om vad han valt att kalla ”the taskscape”¹⁵. Om vi kortfattat ska sammanfatta vilka skillnaderna är mellan dessa båda begrepp så är ”the landscape” det vi ser medan ”the taskscape” är vad vi hör (Ibid.162, 170; jfr. Jackson 1995: 148; se även Tilley 2006: 26). ”The landscape is the congealed form of the taskscape” (Ingold 1993: 162). Ingold menar att då ”the taskscape” och de aktiviteter som detta utgörs av inte har något slut kan landskapet aldrig ses som komplett eller slutfört. Det kan inte heller ses som skapat eller oskapat då det ständigt befinner sig under konstruktion (Ibid.). Tack vare landskapets solida form kan aktiviteter – eller snarare de särdrag eller kännetecken som dessa gett upphov till – studeras även långt

¹⁴ Se till exempel Saunders 2001, Thomas 2001, Bohlin 2007, samt Bender 2001.

¹⁵ Då detta är ett begrepp som även använts av andra vill jag här betona att det är Ingolds definition och användande av begreppet som i sammanhanget är det relevanta. Därmed inte sagt att Ingold på något sätt är upphovsman till begreppet som sådant.

efter det att dessa ägt rum (Ingold 1993: 162). Med detta resonemang kan man börja ana vad Ingold vill ha sagt då han talar om antropologi och arkeologi som ett och samma intellektuella företag (Ingold 1993: 1, se sid.10 ovan). Bender tycks även hon ge uttryck för en liknande ståndpunkt då hon talar om landskapet på följande vis.

A landscape is the most solid appearance in which a history can declare itself. It is not background, nor is it stage... There it is, the past in the present, constantly changing and renewing itself as the present rewrites the past (Bender 1992: 735. [Inglis 1977]).

Christopher Tilley menar på att man utifrån ett fenomenologiskt perspektiv kan se landskapet som "platial" snarare än "spatial", vilket han uttrycker på följande sätt: "It [the landscape] is not something defined by space as an abstract container but by the places that constitute it and make it what it is" (Tilley 2006: 20). Han menar vidare på att landskapet alltid är såväl en objektiv fysisk plats som en subjektiv kognitiv illustration av denna (Ibid.; jfr Ingold 1993 samt Casey 1996). Med detta sagt är det inte svårt att föreställa sig hur en plats, eller ett landskap, objektivt illustrerar en bild som troligtvis inte stämmer överens med den bild man skulle få om man med hjälp av exempelvis etnografiskt fältarbete skulle studera hur den subjektiva bilden av den/det samma ser ut. "The local, it seems, is never quite what it seems" (Lovell 1998: 10). Landskapet kan därmed kortfattat ses som bestående av relationer mellan människor och platser. Julian Thomas menar vidare att det är genom att vara omsluten av dessa relationer som människan blir den hon är (Thomas 2001: 187). Keith Basso menar på att platser och människors uppfattning av dessa förtjänar vår uppmärksamhet i och med att platser också innebär mänskligt handlande, eller som Basso själv uttrycker det: "[...] where places are involved, attendant modes of dwelling are never far behind" (Basso 1996: 58). Han talar i förhållande till detta om vad han kallar "the ethnography of topographies". Jag kallar detta för "landskapets antropologi".

Genom att angripa en lokal plats som en socialt konstruerad sådan [i form av landskap] som står i relation till mänskligt handlande kan vi undkomma den metodologiska och konceptuella spänning som kan tänkas infinna sig mellan att antingen separera identitet och kultur från platsen eller konstruera dessa som platsbundna (Caftanzoglu 2001: 21 jfr Balzani 2001: 213). Utifrån ett sådant perspektiv kan alltså landskapet ses och förstås som något komplext och "situationellt", där *en* plats kan innebära *flera* landskap.

5. Landskapet som omtvistat och komplext fenomen

”The same place at the same moment will be experienced differently by different people; the same place, at different moments, will be experienced differently by the same person; the same person may even, at a given moment, hold conflicting feelings about a place” (Tilley 2006: 7).

I detta kapitel kommer vi att se ett flertal exempel på hur platser beroende på var och i relation till vem dessa befinner sig kan visa sig uppfattas på ett flertal olika sätt. Detta är – som vi kommer att se nedan – något som kan tänkas leda till (intresse)konflikter olika människor emellan, samt leda till (om)skapande av identiteter. Jag kommer genom att kort redogöra för vissa etnografiska exempel visa på hur en plats kan visa sig uppfattas på olika sätt och därmed leda till att vi i denna kan skåda flera olika landskap. Vi kommer också kunna se hur olika landskap kan förstås på olika sätt beroende på vilket fokus vi har, och vems perspektiv vi utgår från, då vi studerar och beskriver dem. Vad som också kommer att framgå i detta kapitel är hur landskap kan ses som något imaginärt föreställt, vilket i sin tur kan leda till vad somliga kallar kollektiva minnen.

Jag kommer att benämna följande exempel genom att ge dem rubriker som talar om var någonstans de aktuella platserna och landskapen geografiskt infinner sig.

En plats – flera landskap

Fältstudieexempel 1 – *The Mitchell river watershed*

Veronica Strangs studie tar plats i nordöstra Australien i ett område där hon valt att göra en komparativ analys av två olika grupper av människor. Den ena gruppen består av aboriginer¹⁶ som lever i ett område vid namn Kowanyama. Den andra gruppen består av (vita) boskapsskötare som lever omkring detta samma område (Strang 1997: 5). Vad Strang framförallt har som fokus för sin studie är hur människors relation till sin omgivning/miljö konstrueras och varför denna ser olika ut i olika kulturer. Vad hon är intresserad av är

¹⁶ Aboriginer kan som beskrivning ses med viss kritik då människorna vi talar om inte nödvändigtvis består av en homogen grupp. Inom det som ”vi” vanligen beskriver just som aboriginer finns alltså många olika grupper av människor. Dessutom bör vi komma ihåg att detta begrepp är något som ”vi” valt att kalla ”dem”. En av Michael Jacksons informanter uttrycker detta på ett mycket tydligt sätt: ”Amongst ourselves we are *people*: whites turn us into Aborigines” (se Jackson 1995: 14, kursiv i original). Då jag i detta avsnitt använder mig av begreppet syftar jag på den grupp av människor som alltså bor inom det aktuella området ”Kowanyama”.

värderingar och hur/varför olika grupper av människor värderar och bryr sig om marken/landet där de bor på olika sätt (Strang 1997: 4).

Strang inleder sin monografi med att skriva kring den historiska kontexten. Hon belyser de båda gruppernas respektive syn på sin historia. Strang talar om historier i plural men menar samtidigt på att dessa till mångt och mycket interagerar med och påverkas av varandra, samt att de ses och beskrivs olika beroende på vem man frågar (Strang 1997: 6, 13). Hon skriver om olika ekonomiska modeller som de båda grupperna använder sig av, samt hur man använder sig av och förhåller sig till marken (Ibid.6). Hon visar hur man som aborigin lever ”on the land” medan man som boskapsskötare lever ”off the land” (Ibid.83, 106, 275). En av de viktigaste aspekterna hos aboriginerna är att ekonomiska interaktioner med landet/marken aldrig är separata från sociala och spirituella interaktioner. Strang fortsätter med att beskriva hur landet/marken för aboriginer kan ses som ett medium genom vilket alla aspekter av livet förmedlas och att ekonomin endast är en del av en intim, direkt och holistisk relation (Ibid.83f). Det aboriginiska landskapet talas därför aldrig om som något enbart funktionellt, utan det finns alltid faktorer och relationer inblandat som talar om släktband och en ständig närvaro av förfäder (Ibid.93). Marken/landet för aboriginerna är alltså inte enbart en fysiskt livnärande källa utan är även livnärande i andra dimensioner och beskrivs av Strang som en ”source of life” till vilken man känner stark tillhörighet samt har spirituella relationer (Ibid.94). Denna bild skiljer sig enligt Strang från boskapsskötarnas landskap.

Strang menar på att när den vita mannen först kom till Australien försökte han civilisera såväl landskapet som befolkningen då han kom med europeiska värderingar om hur man skulle leva i förhållande till sin omgivande miljö (Ibid.110f). Strang beskriver hur man såg marken som ”virgin territory” och dess invånare som ”savage and hostile part of Nature” som man ville erövra och tämja (Ibid.125f). Detta kan jämföras med det som Strang (2001) skriver om hur gruvföretag och dess arbetare definierar sina identiteter som ”progressive” och ”civilizing” som en slags motsats till hur de ser på den aboriginiska identiteten (Strang 2001: 77). De nyinflyttade boskapsskötarna ville ha kontroll över landskapet vilket Strang menar på att man fick genom att bygga till exempel staket, vägar och dammar (Strang 1997: 125). Lantgården blev på så sätt en slags civilisationens oas då man (som Strang uttrycker det) kastade ett ”net of civilization” över marken/landet och därmed fick mer kontroll över denna/detta (Ibid.125, 127).

Vad man kan se i denna jämförande beskrivning om hur dessa två grupper ser på naturen och den omgivande miljön är att de båda två lever sina liv i förhållande till platsen där de bor. Vissa värderingar som är historiskt, kulturellt, socialt och ekonomiskt betingade gör dock att

dessa förhållanden på vissa punkter skiljer sig åt. Vad gäller boskapsskötarna så har de efter flera generationer konstruerat vissa relationsband till sin närmiljö genom vilket platsen har fått något av en spirituellt betydelse. En av Strangs informanter uttrycker sig om detta på följande sätt.

”I enjoy it here... home is where the heart is... initially when I started working on the land it was for love not money. It can't be for money, 'cause you don't get any money!” (Strang 1997: 130[David Hodge 1992]).

Det tycks alltså finnas något utöver det rent ekonomiska som håller även boskapsskötare som till exempel David Hodge kvar vid den aktuella platsen. En stor skillnad mellan boskapsskötarna och aboriginerna är dock att de förra delar in sin omgivning (alltså marken/landet som omger dem) i separata sfärer vilka de relaterar till på olika sätt. Dels en plats på vilken arbete och ekonomi betonas, men också en plats där man kan finna stillhet och ro i en annars stressfylld vardag (Ibid.130f). Detta har lett till att vissa värderingar till viss del tycks delas med aboriginerna; till exempel betydelsen av goda vattenkällor och bra campingplatser (Ibid.131). Dock kvarstår att aboriginerna tycks se på omgivningen på ett mer holistiskt sätt och alltså inte delar in detta i olika sfärer så som boskapsskötarna. Ekonomi, arbete, socialt liv etcetera utgör alla ett och samma landskap. Inom ett sådant landskap kan det bli svårt att särskilja dessa faktorer. Detta leder i sin tur till att vi då det kommer till identitetsskapande kan se tydliga skillnader de båda grupperna emellan.

Aboriginernas identiteter står i direkt relation med marken/landet till vilket också släktskapsband knyts. Detta bidrar till att individen i fråga får ett spirituellt hem (jfr Jackson 1995). Relationen mellan människa och plats är av stor betydelse då det kommer till individens identitet. Identiteten ses som odödlig och unik och baseras på en reproducerad förfädershistoria, vilket tar sig uttryck i och med det aboriginiska landskapet (Strang 1997: 159; jfr Jackson 1995 samt Morphy 1995). För en aborigin är frågan om vem de är oskiljbar från frågan om var de är (Strang 1997: 160). Detta kan jämföras med hur boskapsskötarna konstruerar identiteter utifrån sociala positioner och individuell handling och utveckling, där socioekonomiska faktorer ofta spelar en stor roll (Ibid.163). I ett sådant scenario där frågan på vad du gör säger mer om din identitet än frågan om varifrån du är ses marken mer som en tillgång än något annat. Strang menar på att frågor som är av betydelse för identitetsskapandet bland boskapsskötare handlar framförallt om ”varför är vi här?”, ”vad gör vi?” och ”hur gör vi det?”. Enligt Strang grundar sig denna form av identiteter mer i minnen bestående i en

materiell omgivning än i själva marken/landet i sig (Strang 1997: 164f). Här bör dock tilläggas att en allt för övergripande generalisering kan vara något vansklig. Gränserna mellan dessa olika värderingar kan vara något diffusa på sina ställen och det kan råda komplexitet även inom de båda grupperna. Ett exempel på detta är hur turismen mottagits av aboriginerna. Vissa är mer positiva till denna än andra. Några menar på att turismen bör ses som en möjlighet till självförsörjande medan andra ser detta som ”just another invasion” (Strang 1997: 64, 94; jfr Århem 1998: 98). Dessutom så utbyts trosuppfattningar och värderingar grupperna emellan i och med att aboriginerna lär sig vetenskapens språk (Strang 1997: 274). Detta har lett fram till att man allt mer söker kombinera modernitet med landrättigheter (Strang 1997: 98f; jfr Århem 1998: 98). De vita å andra sidan söker efter ett mer holistiskt förhållande till sin omgivning. Dock kvarstår vissa tydliga skillnader; exempelvis de mellan land/mark som å ena sidan ”hem” (jfr Jackson 1995 samt Århem 1998) och å andra sidan ekonomisk tillgång, samt mellan aboriginernas kollektiva syn på ägande och boskapsskötarnas individuella (Strang 1997: 274f).

Något som också – om än något kortfattat – framgår i Strangs studie (1997) är hur situationen på den aktuella lokala platsen är mer komplex än det som i huvudsak framgår då hon beskriver skillnader (och likheter) mellan aboriginer och boskapsskötare. I artikeln ”Negotiating the river: Cultural tributaries in far north Queensland” (2001) visar Strang tydligt på hur såväl aboriginernas som boskapsskötarnas sociala, kulturella och ekonomiska liv står inför konkurrens gentemot, och i relation till, andra utifrån kommande intressen. Dessa intressen kommer ifrån gruvföretag, turism, fiskeindustri, miljöaktivister och ”National Park Rangers” (Strang 2001: 70).

Om vi tar gruvföretag som exempel så kan vi här se hur dessa står i kontrast till såväl aboriginernas som boskapsskötarnas intressen och värderingar. Till skillnad från dessa båda grupper så handlar det här om storskaliga industriella processer som har temporära relationer till den aktuella lokala platsen. De består av en socialt och kulturellt flexibel organisation som snabbt kan anpassa sig till förändrade omständigheter (Strang 2001: 83f; jfr Bauman 1998). Detta gäller alltså inte för aboriginerna och boskapsskötarna vilka båda – om än på olika sätt – har mer socialt och kulturellt (och ekonomiskt) permanenta relationer till den lokala platsen.

Fältstudieexempel 2 – Västfronten

Nicholas Saunders (2001) ger en historisk bild över hur Västfronten har kommit att förändras och illustrera olika landskap allteftersom tiden gått. Han gör detta genom att utgå ifrån redan dokumenterade studier.

Enligt Saunders så är studien av landskapet en studie som korsar gränser mellan olika discipliner (Saunders 2001: 37; jfr Ingold 1993, 2000). Han talar framförallt om discipliner så som geografi, antropologi, arkeologi och historia. Saunders menar på att vi om vi skiftar mellan olika fokus kan se hur (i det här fallet) Västfronten inte bara är vad som med ögat kan tyckas vara en samling slagfält. Den aktuella platsen kan, menar Saunders, visa sig ha flera betydelser då vi istället för att se just slagfältet i sig ser detta som flera överlappande landskap. Saunders anser Västfronten vara ett ypperligt exempel på socialt konstruerade landskap och att vi här också kan se exempel på landskapet som en fortgående process (Saunders 2001: 37).

”[...] as physical place and cultural image, the Western Front is neither a single concept, nor a solely historical entity” (Ibid.38). ”[...] the Western Front is something political, dynamic, and contested, something constantly open to renegotiation” (Ibid. [Bender 1993: 276]).

Vad Saunders hävdar i sin studie är att den aktuella lokala platsen kan ha olika betydelser för olika personer, samt att detta är något som genomgått förändringar allt eftersom tiden fortlöpt. Han talar till exempel om hur synen på den aktuella platsen under efterkrigstiden (1914-1918) skiljde sig mellan soldater som stridit där och civila som endast på håll hört om och sett fotografier av denna. Detta ledde till att många av soldaterna vid hemkomst kände sig som främlingar (Saunders 2001: 40f). ”We affect and are affected by the landscapes we move through. We return home, but not to the same place” (Bender 2001: 15).

På senare år har Västfronten blivit till något som Saunders beskriver som ”landscapes of pilgrimage and tourism” där förhållandet mellan människa och landskapet handlar om symboliska associationer som tar sig uttryck i form av minnen av nära och kära (Saunders 2001: 43ff). Denna funktion som minnesplats kan visa sig strida mot intressen från andra håll; till exempel socioekonomiska sådana från exempelvis bönder som vill bruka jorden på den aktuella platsen. Detta var något som (enligt Saunders) ägde rum under en period tiden efter krigets slut. Frågan som då ställdes var: ”Whose memories, and of what past, should be given precedence in reconstruction?” (Ibid.42) I Saunders artikel liksom hos Strang (1997; 2001)

och många andra (Garner 2001; Harvey 2001; Bohlin 1998, 2001, 2007; Sjölander-Lindqvist 2004) kan vi se hur frågor rörande landskap ofta är av såväl kulturell som socioekonomisk, politisk, historisk och maktrelaterad karaktär; därav dess komplexitet.

Fältstudieexempel 3 – *Dahab*¹⁷

I detta exempel ligger fokus på familjen och dennas relation(er) till omgivande landskap. Vad Heba Aziz beskriver är hur den lokala platsen för beduinfamiljen förändrats allteftersom en allt mer inströmmande turism tagit plats (Aziz 2001: 121). I sin inledning ger Aziz uttryck för mycket av det som tidigare i denna uppsats berörts. Hon talar om landskapet som något komplext och i ständig rörelse, där flera faktorer spelar avgörande roller för såväl förhållandet mellan människa och plats som för individers identitetsskapande.

”People attach themselves to particular places, locales and landscapes but, of course, these places and people’s sense of attachment are always in flux, and, particularly in the modern world, state and government intervention and the global penetration of capital have major effects on people’s sense of self and of place” (Ibid.).

I och med turismens intågande skapades på den aktuella platsen tre landskap. Aziz talar om dessa som ”the beach”, ”the interior” och ”the road” (Ibid.). I förhållande till detta undersöker Aziz hur kvinnors och barns sociogeografiska landskap tar sig uttryck i en ekonomi i förändring (Ibid.122). Hon skriver om en ny ekonomi – bestående av turism – och talar om denna som en ”land-hungry” sådan (Ibid.124). Detta har, menar Aziz, kommit att påverka det sociogeografiska landskap inom vilket kvinnor befinner sig på ett flertal sätt (Ibid.123f). En huvudsaklig faktor som kom att leda till påtagliga förändringar inom det sociala livet var då man som beduin för att säkra en bit land skiftade från det mer mobila boendet till ett boende där det konkreta huset blev synonymt med den privata sfären. Man ansåg det riskabelt att lämna huset under en längre tid, vilket i sin tur drabbade den ”boskapsekonomi” som beduinernas liv tidigare framförallt bestått av (Ibid.124).

Det var inte bara ekonomin i sig som förändrades, utan även sociala positioner. Tidigare var kvinnan tidvis ansvarig för boskapen (medan männen varit bortresta till andra städer för att lönearbeta). Kvinnan hade i och med detta en viss kontroll över mark och släktgrupper. Kvinnan hade därmed något av en socioekonomisk maktposition, vilket förenades med det

¹⁷ Dahab är en liten kuststad som ligger i södra Sinai, Egypten.

ansvar och de kulturella krav som hon hade att leva upp till; så som till exempel avhållsamhet från män. Detta kan i och för sig tänkas ha varit svårt (för männen) att kontrollera medan kvinnorna var ute och vallade boskapen (Aziz 2001: 123). I och med införandet av den nya ekonomin och det konkreta huset sågs boskapsskötsel inte längre som en möjlighet. Man vågade inte lämna sina ägor i rädsla för att dessa skulle beslagtats av staten eller någon annan. Detta ledde till att kvinnan allt mer blev som förankrad inom hemmets väggar (i landskapet som Aziz beskriver som "the interior") medan männen alltmer levde sina liv i det landskap som utgörs av "the beach", där de arbetade inom turism. Detta har lett till att kvinnans ekonomiska maktposition som ansvarig för en stor del av den inkomstbringande tillgången, alltså boskapen, gått förlorad. Aziz menar vidare att även då männen i och med dessa förändringar kommit familjen fysiskt närmare så har deras liv samtidigt blivit alltmer avlägset (Ibid.124f). Man kan i detta se hur männen fått allt mer socioekonomisk kontroll och makt gentemot kvinnorna. Kvinnan har därmed dels förlorat sin maktposition men också den relativa frihet som hon haft tidigare då hon var den som skötte boskapen och det sociala livet under tiden då männen varit bortresta.

Det är i dessa socioekonomiska förändringar som barnen fått en allt mer betydande roll, i form av vad Aziz kallar "cultural broker" (Ibid.126). Barnen till skillnad från kvinnorna har en relativt stor fysisk och social frihet och med detta möjligheten att fritt röra sig över gränserna mellan de olika landskapen. De bor i "the interior", förflyttar sig på väg till skolan på "the road" och arbetar på "the beach" (Ibid.126f). Barnen kan här ses som sina mödrars "fönster ut i världen" (Ibid.130). I och med turismens intågande har alltså barnen liksom kvinnan och mannen fått nya sociala och ekonomiska roller (Ibid.126). Barnen har blivit något av experter på att växla mellan olika sätt att uppföra sig på samt lärt sig tänja på beduiniska moraliska gränser beroende på i vilket landskap de befinner sig. Exempelvis kan ett visst beteende ses som acceptabelt på stranden medan det samma ses som skamfullt då man befinner sig i "the interior" (Ibid.128).

I Aziz studie kan man se hur det lokala området i och med turismen och marknadsekonomin framväxt har blivit till tre landskap inom vilka det råder olika regler och koder för vad som anses vara ett acceptabelt beteende (Ibid.129). Vad Aziz också tydligt visar är hur en och samma plats beroende på vem som står i relation till denna kan komma att beskrivas och upplevas som jämförelsevis totalt olika landskap. Stranden till exempel som för barnen blivit till ett landskap av fångenskap (där de "tvingas" arbeta), förknippas samtidigt för turisterna med ett landskap av frihet. För de beduiniska kvinnorna är detta ett landskap förenat med skam. Detta medan "the interior" som tidigare för kvinnorna var ett öppet område inom

vilket man som kvinna var skyddad av det lokala lagsystemet numer består av konkreta hus i vilka man hos kvinnorna kan ana känslor av fångenskap (Aziz 2001: 131).

Även då Aziz är mycket tydlig i sin skrift uppstod vissa frågetecken då jag läste artikeln. Hon tycks ge en något objektiv bild av de olika landskapen. Detta medför att det känns som att det är hennes syn på hur människorna upplever och förhåller sig till de aktuella platserna som illustreras. Hon inleder artikeln med att förklara hur det hon i denna presenterar är en del av en större studie. Tyvärr har jag inte haft tillfälle att ta del av denna större studie och har därmed inte heller lyckats få klarhet i vissa oklarheter kring hur Aziz i sin studie gått tillväga. Trots detta valde jag att ta med studien som exempel. Dels för att Aziz har ett fokus som skiljer sig från många av de övriga antropologer (och andra) vars studieresultat jag tagit del av, men också för att det hon skriver känns trovärdigt samt ger en bild av ett sammanhang som jag finner viktigt att belysa.

Imaginära landskap och kollektiva minnen

I föregående avsnitt har vi kunnat se hur platser och landskap är, och därmed bör förstås som, komplexa fenomen. Vi har också kunnat se hur såväl politiska och socioekonomiska som kulturella, historiska och genusfaktorer spelar in då landskap av olika slag formas och omformas. Vad vi nu kommer att kunna se är hur landskapet också kan förstås på en mer psykologisk nivå; detta i form av vad Paul Basu talar om som ”places of imagination” (Basu 2001: 334 jfr Bohlin 2001). I och med dessa imaginära platser skapar människor vad somliga valt att kalla kollektiva minnen (Basu 2001; Bohlin 1998; 2007; Lovell 1998). Detta har vi till viss del också sett exempel på i fältstudieexempel två ovan då Saunders talade om hur Västfronten blivit till något av en minnesplats för många människor (se sid.20-21 ovan).

Enligt Paul Basu så är dagens antropologi till mångt och mycket indelad i två konkurrerande inriktningar. Den ena – som Basu beskriver som den moderna – förenar identitet med oföränderlighet/stabilitet, medan den andra – av Basu beskriven som den post-moderna – talar om individers förmåga att finna sitt hem i rörelse (Basu 2001: 334).

Basu menar på att förhållandet mellan diaspora och hemland är relationellt precis som förhållandet mellan det globala och det lokala. Det ena kan inte existera utan existensen av det andra (Ibid.336). Därmed måste alltså människor som befinner sig i diaspora stå i någon form av relation till landet som de på grund av en eller annan anledning lämnat.

”[...] while in certain circumstances home may become de-territorialized, in many cases senses of territorial and social rootedness continue to give people ontological security in a world of perceived movement” (Basu 2001: 336).

Även om individer alltså lämnar sina hemländer rent fysiskt, så kan tänkas att de trots detta har psykologiska fortsatta relationer till dessa. Basu talar här om ”places of imagination”, vilket alltså dels kan ses som föreställda landskap, men också fysiska platser som därmed kan besökas¹⁸. Dessa platser är enligt Basu dels platser av det förflutna, men också av nutid och framtid (Basu 2001: 334 jfr Bohlin 1998, 2001, 2007). Detta kan liknas vid hur Margot Winer menar på att de bilder som människor har av det förflutna spelar en stor roll för vad människor idag uppfattar som meningsfullt (Winer 2001: 268; se även Bohlin 2001: 274). Detta resonemang kan, menar jag, underlätta förståelsen för hur det kommer sig att vissa regioner i exempelvis USA och Canada av somliga kan komma att beskrivas som mer skotska än Skotland¹⁹ (Basu 2001: 337).

En av Basus informanter i Australien talar om sin situation i diaspora som något hopplöst relaterat till den aktuella platsen där de nu bor.

”[...] I sometimes wonder if part of the longing for a homeland is a longing for a place of uncomplicated belonging, especially in the current Australian climate, where a lot of conscience examining is going on. It’s hard to claim a place here without being aware of who is being displaced” (Ibid.338).

Vad Basu menar äger rum i och med detta är att ”hem” ges innebörd i relation till ”hemland” (Ibid.). Basu talar om ett kollektivt minne, där platser till vilka dessa minnen står i relation blir till identitetskällor. I och med detta bildas genom myter kring de aktuella platserna vad Basu valt att kalla ”cultural resources” utifrån vilka individer skapar myter om sig själva. Utifrån detta kan alltså såväl platsen som individen ses som delar av myt, historia och minne (Ibid.342). Med detta sagt kan vi se hur narrativ kring identitet, hem och hemland komplext kan ses interagera med varandra. Vad som enligt Basu är viktigt att komma ihåg då man forskar kring dessa fenomen är hur fenomenet ”hem” kan ha olika innebörder. För somliga är detta något av en föreställd verklighet där mobilitet är av betydelse. För andra handlar ”hem” mer om materiella verkligheter, där specifika geografiska och historiska platser är av större

¹⁸ Detta kan naturligtvis se ut på många olika sätt där anledningen till att individer befinner sig i diaspora spelar en avgörande roll för hurvida det är möjligt att fysiskt besöka hemlandet eller ej. Vad jag dock tror att Basu menar är att då den imaginära platsen trots allt rent fysiskt existerar kan man – åtminstone teoretiskt sett – också fysiskt besöka denna.

¹⁹ Basus artikel handlar just om skotsk diaspora.

betydelse.²⁰ Eller som Basu uttrycker det: "One thing is certain: however it might be defined, *home matters*. The hunt is on, the quarry remains elusive" (Basu 2001: 346, kursiv i original).

I detta resonemang tycker jag mig se hur människors habitus (för att tala "Bourdieuanska") står i relation till ett visst landskap eller en viss plats (se även sid.11-13 ovan). Detta tror jag i sin tur kan medföra att en människa som befinner sig i ett för henne nytt landskap (eller som Bourdieu hade uttryckt det, socialt rum) kan få det svårt att känna sig "hemma". Utifrån ett sådant perspektiv kan migration tänkas leda till – om inte fysisk så – psykologisk hemlöshet (se Jackson 1995: 87). Detta tror jag kan medföra precis det som Basu i sin analys illustrerar. Människan skapar alltså en imaginär plats till vilken hon känner tillhörighet. Då denna imaginära plats eller detta imaginära landskap skapas socialt av en grupp människor uppstår också en kollektiv identitet dessa människor emellan. Det är här ett kollektivt minne kan komma att uppstå och bestå (se Bohlin 2007: 21). Detta minne och denna imaginära plats kan visa sig se ut på sätt som skiljer sig gentemot den fysiskt existerande platsen. Människor som fortfarande bor på den aktuella platsen kan alltså tänkas ha en annorlunda bild av denna.

För att ge ytterligare ett exempel på hur relationen mellan plats och människa kan se ut tar jag mig nu vidare till Sydafrika och fältstudieexempel 4.

Fältstudieexempel 4 – *Kalk Bay*

Anna Bohlin gjorde under perioden 1997-99 en fältstudie i Kalk Bay, Sydafrika.²¹ Hon visar i studien tydligt hur uppfattningar av den aktuella platsen ser ut på olika sätt beroende på vem man frågar. Människor som efter det att denna fiskarby drabbades av apartheidsystemets frammarsch fortfarande bodde kvar ansåg att Kalk Bay var besparad från apartheid. Människor som tvingats flytta talade om samma plats på ett helt annat sätt (Bohlin 2001, 2007).

Människor som på grund av apartheid och GAA:s (Group Area Act) proklamation tvingades lämna sina hem i Kalk Bay flyttades till ett område kallat "the Cape Flats" (Bohlin 2001: 276). Här placerades grupper av människor i olika områden beroende på vilken ras de ansågs tillhöra (Bohlin 2007: 83). "The Cape Flats" blev därmed förknippat med extern klassificering, då människorna som blev tvungna att flytta dit i och med detta blev definierade av andra (Bohlin 2001: 277). I de nya hemmen infann sig ofta symboliska illustrationer och

²⁰ För vidare resonemang om, samt definition(er) av, "hem", se Jackson 1995.

²¹ Bohlin besökte även det aktuella området vid ett flertal tillfällen under perioden 1999-2006 (Bohlin 2007: 8).

påminnelser av det som en gång varit; alltså det landskap i vilket de bodde innan apartheid (Bohlin 2001: 281; 2007: 85ff). Dessa illustrationer jämför Bohlin med den mytiska bild som enligt henne infann sig bland befolkningen som bodde kvar i Kalk Bay. Bohlin menar på att de bilder som av dessa båda grupperna illustreras till mångt och mycket stämmer överens med varandra. Skillnaden är att den senare illustrerar dagens Kalk Bay, så som de idag bosatta ser det, medan den förra illustrerar en bild av ett Kalk Bay som enligt dem som fått flytta inte längre existerar (Bohlin 2001: 281). "Although both groups share the notion of a mythical and idealized landscape [...] they locate this landscape in different times" (Ibid.285).

Bohlin skriver hur Kalk Bay för somliga kan ses som en konkret påminnelse av historiska orättvisor (Ibid.97; jfr Bohlin 1998). Därmed behöver inte minnen nödvändigtvis innebära att Kalk Bay representerar en plats där man anser sig ha rötter eller i vilken man anser sig höra hemma. Det beror på vilken relation eller vilka relationer individen i fråga har till platsen (se Bohlin 2007: 95ff). Detta kan jämföras med det som Bohlin (1998) skriver om "the District Six Museum". Hon menar på att detta kan ses som en symbol för, och en länk till, det förflutna. Museet har, menar Bohlin, blivit till en mötespunkt för människor som har för avsikt att ifrågasätta eller bekräfta vad de vet om, och/eller har som erfarenheter av, apartheid (Bohlin 1998: 181). "The museum effectively uses a landscape as a symbolic resource for the construction of collective identities" (Ibid.184). På så vis, menar Bohlin, kan District Six förstås som ett fysiskt landskap som fyller en funktion som kollektiv minnesplats, eller som hon själv uttrycker det, en "aide-memoire" (Ibid.171; jfr Saunders 2001).

Vi kan i dessa exempel se hur relationer mellan platser och människor kan komma att se ut på olika sätt beroende på hur olika händelser påverkat dessa. Som de två bilderna av Kalk Bay visar på så har människorna som bor kvar där en liknande bild av byn jämfört med dem som tvingades att lämna denna. Skillnaden är att de olika bilderna illustrerar Kalk Bay vid olika tidpunkter. De som tvingades flytta talar om ett förflutet Kalk Bay som i och med apartheids intågande förstördes, medan de som lyckats bo kvar i byn menar på att Kalk Bay är vad det alltid varit. Bohlin menar att det hos människor som tvingats flytta har uppstått en kollektiv identitet som grundar sig i ett kollektivt minne, där Kalk Bay påminner om det lidande som många människor i och med apartheid genomgått (se Bohlin 2007: 116f). Relationen till Kalk Bay handlar alltså i detta sammanhang inte så mycket om det faktum att de berörda människorna bott där utan istället om en specifik händelse som ägt rum på den aktuella platsen vilket resulterat i att deras liv på ett flertal sätt kommit att förändras.

Bender skriver att människor alltid står i relation till landskapet genom vilket de rör sig. [...] they [the people] are never nowhere" (Bender 2001: 8). Dock behöver detta inte betyda

att det (endast) är relationen med/till landskapet i vilket jag fysiskt befinner mig som är den relation som i huvudsak bidrar till hur jag uppfattar, förstår och förhåller mig till världen, mig själv, och andra. Detta hoppas jag har framgått i och med detta avsnitt.²²

Del III – Avslutning

6. Avslutande diskussion

Uppsatsen börjar nu gå mot sitt slut. Det är därmed dags att försöka knyta samman det som hittills tagits upp och på så vis tydliggöra vad det är jag vill ha sagt med allt detta.

Jag har utgått från de två frågeställningar jag inledningsvis ställt. Alltså, ”vad är landskap?” och ”hur förhåller sig människor till geografiska platser?”. Jag har också försökt besvara dessa. Jag har velat visa hur dessa båda frågor är nära sammankopplade med varandra. Landskapet är en process, och vi kan se hur detta landskap skapas genom människors relationer till platser. Denna process och dessa relationer kan i olika kontexter se ut på olika vis. Jag anser därför att antropologin och det etnografiska fältarbetet är ett lämpligt tillvägagångssätt för att söka förstå detta.

Fenomenologi och etnografi – Möjligheter och problem

Jag skrev i min inledning om hur mitt intresse för landskapets antropologi väcktes. Jag ställde mig också frågan om hur människor påverkas då platser förändras på ett eller annat sätt. För att närma oss svaret på denna fråga tror jag att vi bör söka förstå hur relationer mellan människa och plats i den aktuella kontexten ser – och/eller har sett – ut²³. Dessa relationer kan visa sig se ut på ett flertal olika sätt. Därför bör varje kontext undersökas för sig. En metod lämplig för detta anser jag därför är det etnografiska fältarbetet. Givetvis är allt med detta sagt inte per automatik guld och gröna skogar, utan visst finns det problem även då vi använder

²² För ytterligare exempel på en analys av relationer mellan (imaginära) landskap, minne och identitet, se Dawson & Johnson 2001. Se också vidare Bohlin 1998; 2001; 2007.

²³ Jag vill här förtydliga att alla förändringar av platser naturligtvis inte nödvändigtvis innebär att människor på ett eller annat sätt flyttar på sig i den mening att de lämnar en plats för att slå sig ner på en annan. Det kan lika väl handla om att en plats där människor bor på grund av en eller annan anledning genomgår förändringar som leder till att det aktuella landskapet förändras eller hotas att förändras. Dock inte sagt att detta per automatik resulterar i migration. Detta har vi också kunnat se exempel på i uppsatsen exempelvis i Fältstudieexempel 3. För ytterligare ett mycket tydligt exempel, se Sjölander-Lindqvist (2004).

oss av en sådan metod. Vissa av dessa problem tror jag kan undkommas, eller åtminstone förmildras, genom att ha fenomenologiskt tänkande som utgångspunkt.

Med ett fenomenologiskt perspektiv undgås uppdelningar så som till exempel mellan utanför/innanför och natur/kultur. På så vis tror jag att vi lättare kan förstå platser, landskap och de människor som förhåller sig till dessa; i alla fall då syftet är att förstå detta ur den lokala människans perspektiv. Begrepp som exempelvis kultur och natur blir därmed oskiljbara. Detta, menar jag, kan komma att underlätta arbetet för antropologen då han eller hon söker förstå folkgrupper så som exempelvis urinvånare i Australien (se Jackson 1995; Strang 1997, 2001; Morphy 1995; samt Fältstudieexempel 1 sid.16ff ovan), Amazonas (se Århem 1998) eller någon annanstans (se Gell 1995; Basso 1996).

Istället för att utgå från strukturella uppdelningar utgår vi från begrepp så som landskap och "life-world". I ett sådant perspektiv sätts subjektet, alltså de aktuella individerna, i fokus. Som vi kunnat se så kan exempelvis historiska, ekonomiska, politiska, kulturella, och genusfaktorer ha medspelande roller för hur den aktuella kontexten ser ut. Dessa faktorer är därmed viktiga att ta med då vi försöker förstå sammanhanget i vilket vi befinner oss. Samtidigt är det subjektets upplevelser och erfarenheter av dessa som först och främst betonas och står i fokus (se Jackson 1996: 21f).

Även om detta i teorin kan tyckas enkelt att greppa, så blir det mer komplicerat då vi söker göra praktik av det. Den forskande antropologen kan genom en etnografisk fältstudie till stor del uppfatta och förstå världen så som denna ser ut för de människor vilka han eller hon söker förstå. Nästa stora utmaning blir att föra denna kunskap vidare till övriga "världar" (så som exempelvis "forskarvärlden"). Ingold talar följaktligen om ett av fenomenologins stora problem som ett översättningsproblem (se Ingold 2000: 171). I och med detta tror jag det blir svårt att helt bortse från begrepp och koncept. Dessa behövs för att människor som inte befunnit sig inom den aktuella "livsvärlden" lättare ska kunna förstå denna. Det är också detta jag tror att Jackson talar om på följande sätt.

"Structures are not foundational to lifeworld. Rather, they are to be regarded as simply one horizon of experience, one mode of human activity, tied to particular ends, serving particular purposes, and having particular consequences. Structuring is an ongoing, open-ended activity, not the completed product of activity which, in fetishized form, can be said to predetermine activity from without or within (Jackson 1996: 25).

Jackson menar på att mening ligger i relationer så som de är "levda" och inte bara i de strukturella och systematiska egenskaper som analysen kan tänkas betinga dem med (Jackson

1996: 26). Det är i detta sammanhang jag finner landskapsbegreppet (så som detta i denna uppsats beskrivits) användbart. Med hjälp av ett sådant begrepp kan "the life-world" lättare förklaras och förstås i – i förhållande till denna – externa kontexter. Detta med hjälp av en tydlig etnografisk *beskrivning* (se Jackson 1996).

Geertz talar på liknande vis om vad han kallar "tjock beskrivning". Han menar med detta på att etnografens uppgift till stor del är att gå in på djupet med de handlingar och företeelser som i fältet utspelar sig. Detta för att komma till insikt med, samt i den tjocka beskrivningen med all tydlighet beskriva, dessa och de innebörder de har i den aktuella kontexten (se Geertz 1991).

Vad som inte får glömmas bort är att antropologen då han eller hon placerar sig själv i en viss kontext måste vara medveten om att han eller hon i samma stund ingår i och därmed kan komma att påverka denna. Även detta bör alltså tydliggöras i den etnografiska beskrivningen.

Antropologi som kulturöversättare

Så vad ska vi då använda allt detta till? Genom att utgå från den bild jag illustrerat i del ett kan vi se hur människor tycks stå inför förändringar av olika slag. Dessa påverkar och/eller kommer att påverka den omgivning i vilken dessa människor lever. Mycket pekar också på att allt fler människor framöver kommer att bli tvungna att dela på allt mindre beboeliga landytor. I en sådan värld där människor – som vi kunnat se flera exempel på i denna uppsats – har skilda uppfattningar om just denna krävs en "inkluderande dialog". Jag anser detta vara en grundläggande förutsättning för att världen ska kunna utvecklas på ett – för alla människor – givande och positivt sätt. En sådan utveckling kanske låter som något av en utopisk dröm, men då vi alla i grund och botten har vad som skulle kunna kallas för en gemensam "planetär" habitus och därmed delar ett gemensamt världsarv tror jag ändå att en sådan dialog är möjlig (se Jackson 1995: 118). Detta är en uppfattning som Jackson tycks dela, då han i förhållande till detta menar på följande: "On these prediscursive grounds rest the possibility of recognizing the Other as self, and oneself in the Other" (Jackson 1995: 118).

Vad som återkommer här är "översättningsproblemet". Alltså, hur ska denna dialog rent praktiskt gå till. Hur ska människor med olika världsbilder och uppfattningar av världen, livet och sig själva kunna föra en konstruktiv dialog? Utan att jag har något direkt konkret svar, så vill jag säga att jag åtminstone tror (och hoppas) att en disciplin som antropologi i detta sammanhang kan agera som något av en "kulturöversättare". Denna översättare anser jag vara

akut behövd; inte minst då vi tittar framåt och ser hur vår värld inom en snar framtid eventuellt kommer att utvecklas.

Världen tycks allt mer bestå av rörelse. Detta innebär att platser påverkas av samt påverkar de människor som lämnar, kommer till, eller passerar igenom dessa. Detta innebär också att platser då de innehas av människor med olika bakgrunder (eller habitus, eller vad vi nu väljer att kalla detta) kan komma att upplevas och förstås på olika sätt. Detta resulterar i sin tur i att olika landskap skapas.

Genom att studera landskap och platser och hur människor förhåller sig till dessa kan vi se hur identiteter skapas och omskapas. Detta, menar jag, kan ses som en bidragande faktor till hur människan ser på, och upplever sig själv, världen, och sin egen plats i denna. Då ”hemmet” och känslan av att ha ett hem tycks vara något som är av stor betydelse för människor runt om i världen, oavsett kulturell eller annan tillhörighet, anser jag studier som de jag i denna uppsats gett exempel på mycket viktiga.

Härmed inte sagt att antropologin som ensam disciplin ska lösa våra världsproblem. Vad jag vill ha sagt är att antropologin bland andra viktiga och relevanta discipliner har (eller åtminstone bör ha) en central roll i det globala arbete som vi världsmedborgare alla befinner oss i, och står inför. Det är också detta som jag hoppas att jag har visat exempel på i och med denna uppsats. Jag har inte gett några absoluta svar, och inte heller hävdad att jag anser mig besitta några sådana. Vad jag har gjort (eller åtminstone var mitt syfte att så göra) är att visa på hur teorier och metoder så som de i denna uppsats beskrivna kan fungera som konstruktiva verktyg i det oerhört stora globala utvecklingsprojekt som vi och vår värld idag står inför.

Referenser

- Afrikagrupperna. 2007-05-25. *FN: oroande ökning av antalet miljöflyktingar*.
<http://www.afrikagrupperna.se/cgi-bin/afrika.cgi?d=s&n=10143> (senast besökt 2007-11-12)
- Aftonbladet. 2007-02-07. *Vårt land dränks*.
<http://www.aftonbladet.se/klimathotet/article483488.ab>. (senast besökt 2007-11-25)
- Aziz, Heba. 2001. *Cultural keepers, cultural brokers: The landscape of women and children – A case study of the town Dahab in south Sinai*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Balzani, Marzia. 2001. *Pilgrimage and politics in the desert of Rajasthan*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Basso, H. Keith. 1996. *Wisdom sits in places: Notes on a Western Apache landscape*. i Feld, Steven & Basso, H. Keith. (eds.) 1996. *Senses of place*. Santa Fe. NM. School of American Research Press.
- Basu, Paul. 2001. *Hunting down home: Reflections on homeland and the search for identity in the Scottish Diaspora*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Bauman, Zygmunt. 1998. *Globalisering*. Lund. Studentlitteratur.
- Bender, Barbara. 1992. *Theorising landscapes, and the prehistoric landscapes of Stonehenge*. *Man*. Vol. 27. No4: 735-755.
- Bender, Barbara. 2001. *Introduction*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Bernard, H. Russel. 2001. *Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches*. Third edition. Walnut Creek. CA. Alta Mira Press.
- Bohlin, Anna. 1998. *The politics of locality: memories of District Six in Cape Town*. i Lovell, Nadia. (ed.) 1998. *Locality and belonging*. London. Routledge.
- Bohlin, Anna. 2001. *Places of longing and belonging: Memories of the Group Area Proclamation of a South African fishing village*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Bohlin, Anna. 2007. *In the eyes of the sea – Memories of place and displacement in a South African fishing town*. Göteborg. ACTA Universitatis Gothoburgensis.

- Bourdieu, Pierre. 1995. *Praktiskt Förnuft - Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos
- Caftanzoglou, Roxane. 2001. *The shadow of the sacred rock: Contrasting discourses of place under the Acropolis*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Casey, S. Edward 1996. *How to get from space to place in a fairly short stretch of time: Phenomenological prolegomena*. i Feld, Steven & Basso, H. Keith. (eds.) 1996. *Senses of place*. Santa Fe. NM. School of American Research Press.
- Dawson, Andrew & Johnson Mark. 2001. *Migration, exile and landscapes of the imagination*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Garner, Andrew. 2001. *Whose new forest? Making place on the urban/rural fringe*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Gell, Alfred. 1995. *The language of the forest: Landscape and phonological iconism in Umeda*. i Hirsch, Eric & O’Hanlon, Michael. (eds.) 1995. *The anthropology of landscape – Perspectives on place and space*. Oxford. NY. Clarendon Press.
- Geertz, Clifford. 1991. *Tjock beskrivning. För en tolkande kulturteori*. i Häften för kritiska studier 3. Årgång 24.
- Harvey, Penelope. 2001. *Landscape and commerce: Creating contexts for the exercise of power*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Hirsch, Eric. 1995. *Introduction – Landscapes: Between place and space*. i Hirsch, Eric & O’Hanlon, Michael. (eds.) 1995. *The anthropology of landscape – Perspectives on place and space*. Oxford. NY. Clarendon Press.
- Hornborg, Alf. 1998. *Ecological embeddedness and personhood: Have we always been capitalists?* Anthropology Today. Vol. 14, No. 2: 3-5.
- Humphrey, Caroline. 1995. *Chiefly and shamanist landscapes in Mongolia*. i Hirsch, Eric & O’Hanlon, Michael. (eds.) 1995. *The anthropology of landscape – Perspectives on place and space*. Oxford. NY. Clarendon Press.
- Ingold, Tim. 1993. *The temporality of the landscape*. World archaeology. Vol.25 No.2: 152-174.
- Ingold, Tim. 2000. *The perception of the environment – Essays in livelihood, dwelling and skill*. London. Routledge.
- Jackson, Michael. 1995. *At home in the world*. London. Duke University Press.

- Jackson, Michael. 1996. *Introduction – Phenomenology, radical empiricism, and anthropological critique*. i Jackson, Michael. (red.) 1996. *Things as they are – New directions in phenomenological anthropology*. Bloomington. Indiana University Press.
- Kiruna kommun. 2007. *Kiruna en stad i omvandling*.
http://www.kommun.kiruna.se/web2/ny_web/Nya%20Kiruna%20web/pdf_filer/stadiomvandling.pdf. (hämtad 2007-11-12)
- Lovell, Nadia. 1998. *Introduction*. i Lovell, Nadia. (ed.) 1998. *Locality and belonging*. London. Routledge.
- Martinelli, Maria Lúcia 1987. *A fenomenologia – uma tentativa de compreensão*. Rio de Janeiro. RJ. CBCISS (Centro Brasileiro de Cooperação e Intercâmbio de Serviços Sociais).
- Morphy, Howard. 1995. *Landscape and the reproduction of the ancestral past*. i Hirsch, Eric & O’Hanlon, Michael. (eds.) 1995. *The anthropology of landscape – Perspectives on place and space*. Oxford. NY. Clarendon Press.
- Naturvårdsverket 2007. *FN:s klimatpanel 2007: Klimateffekter, anpassning och sårbarhet - Sammanfattning för beslutsfattare. Bidraget från arbetsgrupp II (WG II) till den fjärde utvärderingsrapporten från IPCC. Översättning: Naturvårdsverket*.
<http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-5704-9.pdf>. (Hämtad 2007-05-09)
- Parkin, David. 1998. *Forword*. i Lovell, Nadia. (ed.) 1998. *Locality and belonging*. London. Routledge.
- Pinney, Christopher. 1995. *Moral topophilia: The significations of landscape in Indian oleographs*. i Hirsch, Eric & O’Hanlon, Michael. (eds.) 1995. *The anthropology of landscape – Perspectives on place and space*. Oxford. NY. Clarendon Press.
- Raffles, Hugh. 1999. “*Local theory*”: *Nature and the making of Amazonian place*. *Cultural anthropology*. Vol. 14(3): 332-360.
- Rival, Laura. 2006. *Amazonian historical ecologies*. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. Vol. 12: 79-94.
- Saunders, Nicholas J. 2001 *Matter and memory in the landscapes of conflict: The Western Front 1914-1999*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Sjölander-Lindqvist, Annelie. 2004. *Local environment at stake: The Hallandsås railway tunnel in a social and cultural context*. Lund. Human ecology division: Lund University.

- Strang, Veronica. 1997. *Uncommon ground – Cultural landscapes and environmental values*. Oxford, NY. Berg.
- Strang, Veronica. 2001. *Negotiating the river: Cultural tributaries in far north Queensland*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Thomas, Julian. 2001. *Comments on part 1: Intersecting landscapes*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Tilley, Christopher. 2006. *Introduction: Identity, place, landscape and heritage*. Journal of material culture. Vol. 11(1/2): 7-32.
- Tuvalu Islands. *About Tuvalu*. <http://www.tuvaluislands.com/about.htm>. (senast besökt 2007-11-25)
- Winer, Margot. 2001. *Landscapes, fear and land loss in the nineteenth-century South African colonial frontier*. i Bender, Barbara & Winer, Margot. (eds.) 2001. *Contested landscapes – Movement, exile and place*. Oxford, NY. Berg.
- Århem, Kaj. 1998. *Power of place: landscape, territory and local belonging in Northwest Amazonia*. i Lovell, Nadia. (ed.) 1998. *Locality and belonging*. London. Routledge.